

УДК 341.232.2:343.57

СТОЛЯРСЬКИЙ О. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ДОКТРИНАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті досліджується специфіка доктринальних підходів різних учених до визначення поняття транснаціональної організованої злочинності в міжнародному кримінальному праві. З'ясовується місце транснаціональної організованої злочинності в системі загальних злочинів. Розмежовуються поняття транснаціональної організованої злочинності та міжнародної злочинності. Аналізується нормативне закріплення поняття транснаціональної організованої злочинності в нормах Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Ключові слова: доктрина, транснаціональна організована злочинність, міжнародне кримінальне право, ООН, конвенція.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до визначення актуальності цієї проблеми полягає в тому, що науковий інтерес до об'єктивно складних тенденцій розвитку організованої злочинності у світі закономірно зумовлює необхідність звернення до найменш дослідженої її частини – транснаціонального аспекту. Водночас у доктрині міжнародного кримінального права серед вітчизняних і зарубіжних учених немає одностайності щодо розуміння поняття транснаціональної організованої злочинності. У зв'язку із цим проблема визначення поняття транснаціональної організованої злочинності являє собою низку труднощів і зумовлює необхідність наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій доктрині дослідження проблеми визначення поняття транснаціонального організованого злочину в міжнародно-правовому аспекті практично не здійснювалися (за винятком роботи Н.А. Зелінської [1]). Водночас Г.П. Пожидаєв [2] і В.В. Пшеничний [3] із позиції національного права досліджували організаційні та правові проблеми протидії транснаціональній злочинності. Фактори, які впливають на формування транснаціональної організованої злочинності, вивчав М.Р. Вербенський [4].

Метою статті є дослідження специфіки доктринальних підходів різних учених щодо визначення поняття транснаціональної організованої злочинності в доктрині міжнародного кримінального права; визначення місця транснаціональної організованої злочинності в системі загальних злочинів; розмежування понять транснаціональної організованої злочинності та міжнародної злочинності; аналіз нормативного закріплення поняття транснаціональної організованої злочинності в нормах Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Виклад основного матеріалу. Слід почати з того, що протягом тривалого часу політики й учені в СРСР заперечували існування організованої злочинності. Водночас за кордоном ця проблема була предметом серйозних наукових досліджень. Уже із середини 1970-х рр. (з дня проведення V Конгресу ООН із попередження злочинності й поводження з правопорушниками) експерти зайнялися розробкою понятійного апарату організованої злочинності [5, с. 7].

У кожній державі організована злочинність завжди вважалася й вважається головною в професійній злочинності. Водночас вихід організованої злочинної діяльності за межі конкретних держав спричинив появу транснаціональної організованої злочинності, поставив її на вищий щабель порівняно з національною організованою злочинністю [6, с. 17].

На жаль, усвідомлення глобальної загрози, яку несе транснаціональна організована злочинна діяльність, і постановка питання необхідності боротьби з нею виникли лише в останні роки минулого століття [7]. Незважаючи на окремі спроби опису транснаціональної організованої злочинності, донині немає комплексного дослідження цього явища, чіткого визначення її поняття.

Однак зусилля, спрямовані на формулювання визначення цього явища, докладалися багато разів, проте вони не вирішували суті проблеми. Так, термін «транснаціональна організована злочинність» проник у міжнародно-правову лексику насамперед у його кримінологічній інтерпретації. Українська кримінологія при цьому демонструє уявлення про структуру сучасної злочинності через її кримінологічну характеристику в особливій частині цієї галузі наукових знань [4]. Подібний підхід використовується майже в усіх українських навчальних і наукових працях [8].

У міжнародному масштабі значною мірою це відбулося під впливом Конгресів ООН із попередження злочинності й поводження з правопорушниками. Як вважають І.І. Лукашук і А.В. Наумов, міжнародне співтовариство із запізненням реагувало на стрімке зростання транснаціональної організованої злочинності: лише на V Конгресі ООН із попередження злочинності й поводження з правопорушниками (Женева, 1975 р.) було вперше визнано, що злочинність у формі міжнародного бізнесу являє собою більш серйозну загрозу, ніж традиційні форми злочинної поведінки [9, с. 200].

У зв'язку з інтернаціоналізацією організованої злочинності суттєво підвищується значимість міжнародно-правових аспектів її стримування.

Концептуальне визначення транснаціонального організованого злочину становить значну складність. Існують різні його інтерпретації [10]. Будучи поняттям кримінологічним, воно впроваджується в міжнародне право та відображає загальноприйнятту позицію держав щодо сутності цього явища, без чого не можливе його міжнародне попередження.

У процесі розвитку міжнародного співробітництва щодо протидії транснаціональній організованій злочинності поряд із кримінологічним трактуванням цього поняття, що не вимагає однозначного нормативного визначення його меж, термін «транснаціональний організований злочин» став застосовуватися в іншому контексті: для визначення сфери міжнародного співробітництва в кримінальному переслідуванні правопорушників. Це у свою чергу зумовило вироблення певних параметрів такого поняття. В умовах зростання масштабів та інтенсивності транснаціональної організованої злочинності виникла й отримала реалізацію ідея прийняття єдиної конвенції, спрямованої на міжнародну протидію цій небезпеці [1, с. 87].

Декілька пропозицій визначення транснаціональної організованої злочинності розглядалося також на міжнародному симпозіумі з організованої злочинності в Сант-Клауде в 1988 р. У результаті обговорення 84 учасники з 46 країн-членів Інтерполу дійшли згоди взяти за основу для майбутніх дискусій робочу формулу позначення обговорюваного поняття «транснаціональна організована злочинність». Було вирішено розуміти це поняття так: «будь-яка участь чи організація групи людей, які безперервно практикують злочинну діяльність, головна мета яких – отримувати прибуток незалежно від національних кордонів» [11, с. 7].

З огляду на аналіз цього визначення В.А. Номоконов виділяє принаймні чотири ознаки транснаціональної організованої злочинності: наявність організації або участь у ній, безперервність, наявність мети – прибутку, способи її досягнення, що базуються на ігноруванні національних кордонів [12, с. 22].

Уперше поняття транснаціональної організованої злочинності отримало нормативне визначення в однойменній Конвенції ООН, прийнятій резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р.

Конвенційна характеристика транснаціонального організованого злочину має декілька складових. У тому, що стосується запобігання, розслідування й кримінального переслідування, Конвенція ООН із боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, відповідно до статті 3, охоплює дві категорії правопорушень:

1. Широкий спектр серйозних злочинів, тобто злочинів, які караються позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання, якщо вони носять транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи.

2. Конкретні діяння, що підлягають криміналізації згідно із Конвенцією ООН із боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, а саме:

- а) участь в організованій злочинній групі (стаття 5);
- б) відмивання доходів від злочинів (стаття 6);
- в) корупція (стаття 8);
- г) перешкоджання здійсненню правосуддя (стаття 23) [13].

Перша з названих категорій злочинів позначається такими ознаками, як серйозність («тест тяжкості»), участь організованої злочинної групи та транснаціональний характер.

За допомогою визначення організованої групи як дії «з тим, щоб отримати прямо чи опосередковано фінансову або іншу матеріальну вигоду» Конвенція ООН із боротьби з транснаціональною організованою злочинністю обмежує цю категорію діями з корисливою мотивацією, виключаючи з поняття «транснаціональний організований злочин» політично вмотивовані правопорушення. Це формулювання має принципове значення. Фактично з його допомогою здійснюється розмежування тероризму та інших форм транснаціональної організованої злочинності. Конвенція ООН із боротьби з транснаціональною організованою злочинністю поширюється лише на ті прояви організованої злочинності, які мають корисливу мотивацію, підкреслюючи тим самим важливість суб'єктивного критерію в такому розмежуванні. Цим положенням побічно визначається терористичний злочин як такий, що здійснюється без мети отримання прямої або непрямой матеріальної вигоди. Таким чином, для визначення сфери застосування Конвенції ООН із боротьби з транснаціональною організованою злочинністю в частині, що стосується попередження, розслідування й кримінального переслідування, транснаціональний організований злочин – це «серйозний злочин» (тобто злочин, який карається позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або більш суворо), що має транснаціональний характер і вчинений за участю організованої злочинної групи, яка діяла, щоб отримати прямо чи опосередковано фінансову або іншу матеріальну вигоду. Це визначення доповнено переліком деяких конкретних складів злочинів, які в будь-якому випадку охоплюються згаданою конвенцією [1, с. 90].

Поняття транснаціональності діяння, що охоплюється Конвенцією ООН із боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, розкривається в статті 3(2): злочин носить транснаціональний характер, якщо він скоєний у більше ніж одній державі; якщо він вчинений в одній державі, проте більша частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; якщо він вчинений в одній державі, проте за участі організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більше ніж одній державі; якщо він вчинений в одній державі, проте його істотні наслідки мають місце в іншій державі [13].

Однак всупереч цьому треба наголосити, що аналіз міжнародних документів і літератури останніх років показує, що терміни «міжнародний» і «транснаціональний» стосовно злочинності використовуються переважно як рівнозначні. З одного боку, це цілком виправдано, якщо врахувати, що

обидва зазначені терміни етимологічно походять від позначення одного й того ж явища. Так, у російській мові «транснаціональний» означає «той, що виходить за межі однієї держави, міжнаціональний», а «міжнародний» – «той, що стосується відносин між народами, державами, зв'язків між ними» та «той, що існує між народами, що поширюється на багато народів, інтернаціональний» [14].

Отже, як стверджують К.К. Горяїнов, А.П. Ісіченко, Л.В. Кондратюк, терміни «міжнародна злочинність» і «транснаціональна злочинність» є абсолютними синонімами, що виражають одне й те ж поняття. З іншого боку, цей висновок, правильний із мовної позиції, є помилковим із точки зору реального мовленнєвого функціонування аналізованих термінів у спеціальній літературі. Справа в тому, що будь-яка термінологія (юридична не є винятком) містить чимало термінів, які є конвенційно закріплені. У нашому випадку – «міжнародна злочинність» і, відповідно, «міжнародні злочини», під якими прийнято розуміти порівняно вузьку групу злочинів, що несуть особливу загрозу світовій спільноті [15, с. 7].

Повертаючись до розгляду аналізованого поняття, підкреслимо, що особливістю є те, що як транснаціональна злочинність у цілому, так і кожен окремих транснаціональний злочин за своєю суттю передбачають вихід за межі однієї країни. Тому в найбільш загальному вигляді загальнокримінальну транснаціональну злочинність можна визначити як злочинність, що виходить за межі окремої держави, тобто зачіпає охоронювані законом інтереси не менше ніж двох країн.

Ще в 1997 р. Г.Л. Зорін та О.В. Танкевич писали, що транснаціональна злочинність – це якісно нове криміногенне явище, яке характеризується низкою ознак, які за складністю поєднання, результативністю, високим рівнем інтелектуального опрацювання злочинних сценаріїв, багатоповерховою системою захисту перевершують усі раніше відомі форми організованої злочинності [16].

Більш точною вважаємо дефініцію цього поняття, надану А.Л. Репецькою, яка акцентує увагу на зміні якісних параметрів організованої злочинності під час переходу її на рівень транснаціональної діяльності. Вона визначає транснаціональну організовану злочинність так: «Функціонування злочинних організацій і співтовариств, які мають розгалужену мережу філій в інших державах, що використовують міжнародні зв'язки для постійного здійснення незаконних операцій, пов'язаних із переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або декількох іноземних державах для отримання суттєвої економічної вигоди» [17].

Крім цього, слід зауважити, що ця проблема в зарубіжній юридичній науці представлена досить широко [18; 19; 20; 21; 22]. Так, окремі вчені описові ознаки поняття транснаціональної організованої злочинності дають із різних позицій, а тому в їх характеристиці спостерігаються певні відмін-

ності. При цьому вони виділяють два підходи щодо спроби визначити, що собою являє транснаціональна організована злочинність:

- 1) з акцентуванням уваги на описі самих злочинних організацій, які займаються транснаціональної злочинної діяльністю;
- 2) через опис ознак такої діяльності, характерних для транснаціональної організованої злочинності.

Представники першого підходу пропонують докладну характеристику історії розвитку, організації та спеціалізації діяльності основних транснаціональних злочинних організацій, а також їх окремі структурні особливості [23]. Це у свою чергу не дозволяє виділити ті ознаки, наявність яких допоможе відмежувати їх від інших країн, злочинних організацій, а також ті, що визначають транснаціональний характер і виходять на міжнародну арену за своєю часткою надприбутків.

Особливістю такої ситуації є те, що найбільш раціональним є другий підхід щодо поняття транснаціональної організованої злочинності – через аналіз найбільш типових ознак, властивих транснаціональним злочинним організаціям.

Перелік таких ознак, що наводиться різними дослідниками, варіюється від трьох до чотирнадцяти. При цьому слід зауважити, що характеристика різних наборів ознак свідчить про те, що в окремих випадках вони містять ознаки, які характеризують організовані злочинні формування в цілому, та ознаки, які дозволяють виділити серед них транснаціональний характер. В інших випадках наводяться лише ті ознаки, які є визначальними для розмежування традиційних організованих транснаціональних злочинних організацій [24; 25].

Так, наприклад, Л. Шеллі виділяє три характерні ознаки транснаціональних злочинних організацій: транснаціональна організована злочинність вчиняється в одній державі; вона може здійснюватися в одній державі, проте зазвичай це відбувається в декількох; керівництво транснаціональною злочинною діяльністю в таких організаціях має здебільшого нижчий ступінь ризику викриття, оскільки воно є значно віддаленішим від виконання [26].

Безперечно, транснаціональна організована злочинність за низкою ознак збігається із загальними характеристиками організованої злочинності. Тому концепції визначення ознак транснаціональних злочинних організацій через характеристики, що дозволяють відмежувати їх від інших організованих злочинних формувань, властиві лише транснаціональній організованій злочинності, видаються більш адекватними розглядуваному явищу.

У сучасній доктрині окремі вчені використовують поняття транснаціональної організованої злочинної діяльності, під яким розуміється здійснення злочинними організаціями незаконних операцій, пов'язаних із переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою ви-

користання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або декількох іноземних державах для отримання суттєвої економічної вигоди, а також для ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства й використання значних відмінностей у системах кримінального правосуддя різних країн [27, с. 316].

Висновки. Таким чином, наявні доктринальні підходи як вітчизняних, так і зарубіжних учених щодо визначення поняття транснаціонального організованого злочину є різними. Особливістю є те, що немає однаковості поглядів у принципових питаннях, які стосуються визначення поняття транснаціональної організованої злочинності. Крім цього, у науковій доктрині міжнародного кримінального права часто спостерігається підміна поняття «транснаціональна організована злочинність» поняттям «міжнародна злочинність», що у свою чергу є ще однією проблемою в контексті відмежування цих понять від інших споріднених видів злочинної діяльності.

Література:

1. Зелинская Н.А. Международно-правовое определение транснационального организованного преступления / Н.А. Зелинская // Информационное обеспечение противодействия организованной преступности : сб. науч. статей / под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дремина. – О., 2003. – С. 83–98.
2. Пожидаев Г.П. Адміністративно-правові засади протидії організованій транснаціональній злочинності : дис. ... канд. наук : спец. 12.00.07 / Г.П. Пожидаев. – К., 2009. – 187 с.
3. Пшеничний І.В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / І.В. Пшеничний. – К., 2000. – 220 с.
4. Вербенський М.Г. Кримінологічна характеристика злочинів, що складають ядро транснаціональної організованої злочинності / М.Г. Вербенський // Право і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 132–140.
5. Транснациональная преступность: состояние и трансформация : [учеб. пособие] / под ред. П.Д. Биленчука. – К. : Атика, 1999. – 272 с.
6. Яблоков Н.П. Транснациональная организованная преступность и некоторые формы международного сотрудничества в борьбе с ней / Н.П. Яблоков // Вестник Московского университета. – 2001. – № 4. – С. 17–26.
7. Проблемы и опасности, которые создает организованная транснациональная преступность в различных регионах мира // Всемирная конференция по организованной преступности на уровне министров (Неаполь, 21–23 ноября 1994 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.xwww.center-bereg.ru/m2990.html>.
8. Курс кримінології: Особлива частина : [підручник] : у 2 кн. / [М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.
9. Лукашук И.И. Международное уголовное право / И.И. Лукашук, А.В. Наумов. – М. : Спарт, 1999. – 200 с.
10. Номоконов В.А. Транснациональная организованная преступность: дефиниции и реальность : [монография] / В.А. Номоконов. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 2001. – 375 с.

11. Воронин Ю.А. Транснациональная организованная преступность / Ю.А. Воронин. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1997. – 72 с.
12. Номоконов В.А. Транснациональная организованная преступность: дефиниции и реальность : [монография] / В.А. Номоконов. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 2001. – 375 с.
13. Конвенция ООН по борьбе с транснациональной организованной преступностью от 15 ноября 2000 г [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/736/82/PDF/N0073682.pdf>.
14. Современный словарь иностранных слов. – М., 1992. – 616 с.
15. Горяинов К.К. Транснациональная преступность: проблемы и пути их решения : [монография] / К.К. Горяинов, А.П., Исиченко Л.В. Кондратюк. – М. : ВНИИ МВД России, 1997. – 260 с.
16. Зорин Г.Л. Стратегия борьбы с транснациональной преступностью / Г.Л. Зорин, О.В. Танкевич. – Гродно : Изд-во Гродненского филиала «Негосударственного института современных знаний». – 1997. – С. 50–65.
17. Репецкая А.Л. Транснациональная организованная преступность : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / А.Л. Репецкая. – М., 2001. – 29 с.
18. The United Nations and Transnational Organized Crime / ed. by P. Williams and E. Savona. – Portland : Oregon, 1996.
19. Richards J.R. Transnational Criminal organization, Cybercrime, and Money Laundering / J.R. Richards. – CRC Press LLC, 1999.
20. Organized Crime: Contemporary Issues. – Companion, 1999.
21. Kenney D.J. Organized Crime in America / D.J. Kenney, J.O. Finckenaue. – Wadsworth : Pub.Com, 1995.
22. Global Organized crime and International Security / ed. by E. Viano. – Ashgate : Pub. Ltd, 1999 ; Organisierte Kriminalitat in Europa / M. Edelbacher. – Wien : Linde, 1998.
23. The United Nations and Transnational Organized Crime; Organized Crime / M.D. Lyman, G.W. Potter. – 2nd ed. – Prentice-Hall Inc, 1999 ; Richards J.R. Transnational Criminal organization, Cybercrime, and Money Laundering / J.R. Richards. – CRC Press LLC, 1999.
24. Godson R. International Criminal Organization / R. Godson, W. Olson // Organized Crime: Contemporary Issues. – San Diego, 1999. – P. 154–156.
25. Richards J.R. Transnational Criminal organization, Cybercrime, and Money Laundering / J.R. Richards. – CRC Press LLC, 1999.
26. Shelley L. The Threat to World Order / L. Shelley // Organized Crime: Contemporary Issues. – San Diego, 1999. – P. 174.
27. Лупу А.А. Транснациональное криминальное право : [учеб. пособие] / А.А. Лупу, И.Ю. Оська. – М. : Дело и Сервис, 2012. – 352 с.

Столярский О. В. Доктринальное определение понятия транснациональной организованной преступности в международном уголовном праве

Аннотация. В статье исследуется специфика доктринальных подходов различных ученых относительно определения понятия транснациональной организованной преступности в международном уголовном праве. Определяется место транснациональной организованной преступности в системе общих преступлений. Разграничиваются понятия транснациональной организованной преступности и международной преступности. Анализируется нормативное закрепление понятия транснациональной организованной преступности в нормах Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности 2000 г.

Ключевые слова: доктрина, транснациональная организованная преступность, международное уголовное право, ООН, конвенция.

Stolyarskiy O. Doctrinal definition of transnational organized crime in international criminal law

Summary. The article deals with the specifics of doctrinal approaches of various scholars regarding the definition of transnational organized crime in international criminal law. Defines the place of transnational organized crime in the system of common crimes. Delineates the concepts of transnational organized crime from the concept of international crime. Analyzed regulatory basis for the concept of transnational organized crime in the norms of the United Nations Convention against transnational organized crime, 2000.

In the process of development of international cooperation in combating transnational organized crime, along with criminology interpretation of this concept that does not require unambiguous normative definition of its boundaries, the term "transnational organized crime" began to be applied in a different context: to determine the scope of international cooperation in the criminal prosecution of offenders. This in turn has led to the production of certain parameters of this concept. In conditions of growth of the scale and intensity of transnational organized crime was developed and the implementation of the idea of the adoption of a single Convention, aimed at the international counter this threat.

In the modern doctrine of separate scientists use the concept of transnational organized crime, which refers to the implementation of criminal organizations, the illegal transactions associated with the movement of flows of information, money, physical objects, people, other tangible and intangible assets across national borders with the purpose of use of the favorable market conditions in one or more foreign countries to obtain substantial economic benefits, as well as for the effective avoidance of social control through corruption, violence and the use of significant differences in criminal justice systems in different countries.

The list of such signs, provided by various researchers, ranging from three to fourteen. However, it should be noted that feature different sets of signs suggests that in some cases they contain features which characterize organized criminal group as a whole, and those that allow you to select among them transnational in nature. In other cases, are only those characteristics that are crucial for the differentiation of traditional organized transnational criminal organizations.

Key words: doctrine, transnational organized crime, international criminal law, United Nations, convention.